

Славица Гароња
ВРТ ТАЈНИ

M
Vukotić
Media

Београд, јул 2016.

Насловна страна:

Спомен-збирка Павла Бељанског
Петар Добровић, *Фигура*, (1927),
уље на платну, 73 x 60 cm,
потписано с.л. *P. Dobrovich 927*
инв. бр. 20

Славица Гароња

Врт тајни

Српске женске приповетке до 1950. године

АНТОЛОГИЈА

РАСКОШНА ЛЕПЕЗА ЖИВОТА

*Т*риповејка, несумњиво, представља најпродуктивнији жанр у српској књижевности, а у оној, коју пишу жене, је доминирајући. Зашићо су наше књижевнице старије епохе биле тако дуго заборављене, скрајнуте из досадашњих бројних преледа и антолојских вредновања, пишање је од дубљеи значаја. За ову прилику, уместио замишљене обимније студије, или „правол“ предговора¹, оределили смо се само за уводне најомене: навођење криверијума по којима је ова антолојиа српске женске триповејке настајала, као и ошћих увида коју нам је овај избор пружио. Пре свега, временско одређење ове антолојије (триповејке до 1950. године), не само да пресеца један век, већ представља, по дубљим импликацијама, и годину значајну за савремену српску прозу (после које почиње једна нова поетичка епоха). Чињеница да су прву половину 20. века обележила и два велика свейска раша, са комилейном променом културне климе после њих, прилично је битна за сагледавање феномена скрајнутости већеи броја књижевница, овде засћуљених – некада нехотичним заборав-

1 Интегрална верзија овог предговора као студија може се наћи у мојој књизи *Жена и идеологија*, 2016.

вом, када су и физичким несћанком, за нову ећоху неке од њих пресћале да ћосћоје, касније чесћо и као идеолошки нећодобне.

Овде изабране и ћоново „отћкривене” као ћрићоведачице, захваљујући, ћре свећа, инћересу бројних исћтраживачица за њихово дело на ћочесћу 21. века, ћрићовесћке срћских књижевница нуде неочекивано нова, ћоећички разнородна, ћемаћски и језичко-сћилски изузетна осћварења, чиме значајно боћаће маћу срћске ћрићовесћке у новијој књижевностћи у целини.

За разлику од ћодохваћа Рајка Лукача, ћрвој ћакове врсће у нас (2002)², више ћанорамској, све до савремених књижевница (али са одсутћвом већеј броја овде ћредсћављених имена), у овој анћололојији ћримећен је, уз есћетсћки, и крићеријум сажетћој, мини-ћоећичкој ћорћретћа сваке од засћућљених књижевница, и ћо избором од једне до ћри ћрићовесћке³, које каракћеристћично „ћокривају” одрећени ћрозни оћус, у расћореду где се и хронолошки, и сћилски и ћоећички, сћвара својеврсна „мрежа” најдоминанћнијих ћема и моћива у женској ћрићовесћи, са нарочитћо квалићетћним доћриносом, наћример, „женским” раћним ћричама (о Првом свећском раћу).

Водећи рачуна да и обимом засћућљених ћрича, али и есћетсћким дометћима, свака од одабраних књижевница има ћодједнако месћо у овом избору, морала су се, ићак, у ћојединим случајевима извршитћи и извесна одсћућња. И док се, у сваком случају, родоначелницом срћске женске ћрићоведне ћрозе може сматћрати Милица Сћојадиновић Срћкиња, чије се ћриче („скривене” у њеном дневнику У Фрушкој ћори 1854), које се, не без разлоћа, налазе на ћрвом месћу ове анћололојије – доћиле је изузетћно значајан оћранак срћске женске ћрићовесћке – дијалекатћски – збој обимностћи у форми новеле или малој романа, ћоћући „Бул-Марикине ћрикажње” Јелене Димитћријевић, „Недеља ћред избор кметћова на селу” Драће Гавриловић или „Вића Ђанина”, Маре Ђорћевић Малаћурске ћредсћављен само у одломку. То не значи да Јелена Димитћријевић није овде засћућљена у целини са својом, можда и најбољом ћрићовесћком „Американка” (1918), чије се ћоново објављивање у овој анћололојију, дешава безмално читћав век од ћрвој издања. Такође, ћоћово једине до сада ћознаће ћрићовесћке у официјелним анћо-

2 Рајко Лукач, *Анћололојија ћрићоведака срћских књижевница*, Zepher book, Београд, 2002.

3 Изузетно, са по четири приповетке, овде су заступљене само Исидора Секулић и Милица Јанковић.

лоџијама, („Дозив нечасџвој“ Данице Марковић или „Оџрџнуџи листџови из дневника једне девојке“ Милице Јанковић, или „Буре“ Исидоре Секулић), само су део увида у изузетне ѓријоведне оџусе сџоменуџтих књижевница, са најчешће, до сада џоџџуно неџознаџим, а анџолоџјским ѓричама ових књижевница, важних за срџску књижевност у целини.

Оџабравши за овај избор 15 књижевница са укуџно 35 ѓријовеџака (џде би, као шџто је наведено, збоџ обима изосџављене, шџом боџаџсџиву доџринеле још барем неколике ѓријовеџке), можемо закључиџи да је реч о изузетном ѓлурализму разноликих џоеџичких моџућности и не малих умеџничких досџџињућа срџске женске ѓријовеџке до џоловине 20. века (као и касније, шџто би био ѓредметџ друџоџ дела замишљене анџолоџије).

Са књижевницама до 1950. џодине џокривене су све значајне сџилске еџохе и ѓравици у расџону од једноџ века (од 1854): реализам (џде М. Сџојаџиновић Срџкињу можемо смаџраџи зачеџнициом овоџ ѓравца), криџички реализам (Драџа Гавриловић, Милка Грџурова), неореализам (Даница Марковић, Милица Јанковић, Милка Жиџина), модернизам (Исидора Секулић, Лейосава Мијушковић), инџимисџичка ѓроза и џесма у ѓрози (Милица Јанковић, Јела Сџириџоновић, Анђелија Лазаревић), краџика ѓрича (Исидора Секулић, Фриџа Филиџовић).

Темаџски, женска ѓријовеџка шџакође џоказује завидну разноврсност, која џонекаџ иде укорак са џоеџичким и идејно-шџемаџским шџоковима у свеџу – од ирониџскоџ дискурса о друшџиву (Милица Сџојаџиновић Срџкиња и Драџа Гавриловић) родним односима (Драџа Гавриловић), све до џаџџџике у драмском климаксу ѓреџознавања (Милка Грџурова).

У шџом смислу, инџересанџно је најоменуџи да чак шџри књижевнице за месџо радње, али и шџему, имају Америку (Драџа Гавриловић у два ѓримера, Јелена Димиџријевић и Јела Сџириџоновић Савић), џа је заџањујуће – колико је сан ѓрвих срџских књижевница и родно освешћених наших инџелекџиуалки с краја 19. века била Америка и њена демокраџија, џде је Американка џосџала оличење ослобођене жене.

Но, у изворном смислу, срџска женска ѓријовеџка, џокрива ѓреवासходно срџски кулџурни ѓросџор – од инсџираџије дубљом ѓрошлошћу на фолклорној основи (М. С. Срџкиња, Даница Марковић), ѓреко неџаџворене слике беоџрадске средине ѓре Првоџ свеџскоџ раџа и између два раџа (Милка Грџурова, Ми-

лица Јанковић, Анђелија Лазаревић), сеоској и паланачкој живој у различитим регионом: Војводине (Банаш Д, Гавриловић, Војводина Исидоре Секулић, Бачка М. Ђорђевић Малајурске), Шумадије (Д. Марковић, М. Јанковић), нишке средине (Ј. Димићријевић), Славоније (М. Жицина), до високо урбане и модернисичке прозе (Л. Мијушковић, Ф. Филиповић), са смислом за различитост у познавању и приказу Друјо (Босна – Јелене Билбије, Далмација Анђелија Лазаревић, Буњевци – М. Ђорђевић Малајурске, Сарајева Фриде Филиповић, „шурској“ Ниша Јелене Димићријевић, али и широк просјора, пре свих, Америке, или Лондона (Ј. Димићријевић).

Темајски (и идеолошки) срјска женска приповејка такође покреће ресјектабилан низ друштвених тема. Може се нагласити да се већина прећеганих збирки приповедака наших књижевница темајски фокусира на приказ велике социјалне беде, како на селу, тако и у граду, кроз изразите класне разлике, даће нарочито кроз гечију визуру, или младих људи (М. Грјурова, М. Јанковић, Ф. Филиповић, М. Жицина, С. Ђаковић, као и незасјуйљена у овом избору - Надежда Тушунувић), како у преградном, тако и у међуградном периоду.

Најзад, рајна прича (и то она, из Првој светској раји) даје срјској књижевности изванредно важан допринос у женској приповеци: од антолојских примера Милице Јанковић, преко Исидоре Секулић (шзв. „срјско пишање“), до Смиље Ђаковић и Данице Марковић (као и друћих приповедачица, од којих нисмо све приче које то заслужују, збој обима књије, мојли уврстити у овај избор), најзад и са једином причом о периоду окућације 1944. из пера И. Секулић.

Такође, идеолошки раскол две епохе и политичко време непосредно након Друјо светској раји, заокружено је симболично, последњом и изванредном причом Милке Жигине – „Рушење старих Теразија“.

Најзад, у аућенитично родном дискурсу, женска приповејка раскошно прећавља и све типове жена и облике родној пишања у расјону од „клеће женске судбине“ у стјројо нормираном пашријархалном друштву („Срји и живој“ Милице Јанковић), често и језичко-дијалекајски бравурозно појачане у монолошком исказу (појућ „Бул-Марикине приказње“ Ј. Димићријевић или „Вите Банине“ М. Ђорђевић-Малајурске), до идеала женске слободе – „Американке“ Ј. Димићријевић.

Такође, реч је и о раскошној лезбичкој друштвено нормираних женских тема – постоје иронијски представљених „образованих“ и однародјених Српкиња (М. С. Српкиња), сељанки-мученица, мајки (М. Јанковић, М. Жицина, Ф. Филиповић, Ј. Билбија), интелектуалки (А. Лазаревић, М. Јанковић) до просоцијалки (М. Јанковић и Ф. Филиповић).

Најозбиљније уметничке искорак у женској приповеци представља тема ероса као таквог (Д. Марковић, Л. Мијушковић, А. Лазаревић), први еротски импулси („Љубичице“) или савезани ерос („Сестра Грација“) Фриде Филиповић, односно, ерос који води у злочин и смрт (Д. Марковић „Хагучка крв“, „Куљачица и змија“), суицид (Л. Мијушковић) или хомоеротски односи међу женама (Л. Мијушковић, Ј. Димитријевић).

Овај женски дискурс свакако доврхујују примери од фантастике (Д. Маковић „Дозив нечастиво“), до библијске реминисценције и мистификације (Ј. Сироџиновић Савић). Када се сагледава положај жена уметница (нарочито сликарки и књижевнице), прави авангардни искорак, још у 19. веку, чини Драга Гавриловић (и иначе оштар критичар друштва свој времена), у хуморно-иронијски интонираној причи о положају жена-књижевница у друштву, са радњом смешеном у Америци („Сан“).

И Милица Јанковић у антолојској причи „Сликарка“, сем васловљања ове уметничке професије као веома присушне у женској приповеци (М. Јанковић, А. Лазаревић, Д. Марковић), у њој даје и својеврсни критички тон и скептицизам према религији и домицији.

Судар врхунских женских (естетских) идеала и (радне) стварности тема је изванредне приповеке Јелене Билбије („Судбина једног грамофона“), док је тема дејинства посвећено неколико антолојских проза (И. Секулић, А. Лазаревић), као и смрти као феномену у искуству (М. Јанковић, Н. Тушковић).

Иако ређа, хуморност као друштвена критика, или аутоиронија одликују, како наше најстарије књижевнице (М. С. Српкињу и Д. Гавриловић), тако и неке од последњих прича у овом избору (М. Жицина „Роман у наставцима“).

У сликању женско-мушких односа, сем осведочене мушке неосвојаности у везама, али и снази женског ероса (А. Лазаревић „Анеја“), интересантни су неколики примери женске оданости ујомени на љубав („чекању“) до психолошког (Ј. Сироџиновић-Савић, Мара Ђорђевић Малаурска).

Но, вредно је споменути и карактеристику да наше књижевнице поједнако успешно пишу како у женском, тако и у мушком ролу (Ј. Димиријевић, М. Грурова, М. Јанковић), односно, у мноштву прийодеака, главни јунаци су, сем жена, често и мушкарци (Јелена Билбија „Идризова кава“, Милица Јанковић „Случај“, Јелена Сиридоновић-Савић „Пале се светиљке традске“ и сл.)

У овој антологији – изједначене по учинку – српске књижевнице и њихове одабране прийоветке – дају нам увид у једно веома обимно, а по књижевним вредностима (језичким, стилским, тематско-мотивским, естетичким) респектабилно дело.

Мањи део ових књижевница су за живота стекле књижевно име и успеле да објаве своје збирке прийодеака (И. Секулић, Ј. Димиријевић, М. Јанковић, Ј. Сиридоновић, М. Ђорђевић Малаурска), већини су оне остале расуће по периодици све до почетка 21. века и тек су однедавно предмет дубље истраживања (Д. Гавриловић, Д. Марковић, М. Грурова, С. Ђаковић, М. Жицина).

Неке су биле признате за живота, а пошто брзо заборављене, неке су тек однедавно откривене и као врсне прийодеачице (А. Лазаревић, Ф. Филиповић, Ј. Билбија).

Неке су објавиле тек по једну збирку за живота, већина их је добила постхумно.

Сто година српске женске прийоветке је стога валидан временски распон да се ова слика комплексније сагледа у свом бојаштву својих садржаја.

Слика коју нуди српска женска прийоветка до половине 20. века – изузетно је разуђена, бојашта, естетички, тематски и мотивски разноврсна и провокативна – и што је најважније, она је и даље „са отвореним крајем“, јер, надамо се, да ћемо још доћи до неких открића, везаних, како за књижевнице које смо овде представили, тако и за оне, које тек треба открити⁴.

Славица Гароња

Београд,
јун 2016.

4 Ова антологија је настала у оквиру пројекта „Књиженство – историја“, теорија женске књижевности на српском језику – до 1965. (бр. 178029) при Министарству за науку и технологију

